

ilâ ba'zi) me'âşiri Sîdî Aḥmed el-Faḫîh (Sûfî Ebû'l-Abbâs Ahmed es-Sûsî'ye dairdir), *Vaḫfû'l-ğatris* (Mehdî en-Nâsîrî'nin Tâfîlât'taki direnişçilerle ilgili eserinin muhtasarıdır), *Cevfû'l-ferâ* (tarihî muhtevaya sahip risâleler ve şiirleri içeren edebî bir derlemedir), *Naḡâ'idü'd-dîbâc fi'l-mürâselât beynel-Muḫtâr ve'l-Ḳabbâc* (arkadaşı Muhammed b. Abbas el-Kabbâc ile birbirlerine yazdıkları edebî mektupları içerir), *Emsâli'ş-Şelḫiyyîn ve ḫikemühüm* (manzum ve mensur 1051 meseli ihtiva eder). Sûsî ayrıca, *el-Ma'şûl* adlı eserinin kaynaklarından olup müellifinin adı bilinmeyen *Vefeyâtü'r-Resmûkî* adlı eseri neşretmiştir (1988). Sûsî'nin oğlu Abdüvâfî el-Muḫtâr, *Delîlû maḫṫûât ve mü'elleftâti'l-merḫûm el-'allâme Muhammed el-Muḫtâr es-Sûsî* adıyla bir çalışma yapmıştır (Rabat 1988).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Muḫtâr es-Sûsî, *el-Ma'şûl*, Dârülbeyzâ 1960, I, 13-25, 184 vd., 324; a.mlf., *İlğ kadîmen ve ḫa-dişen* (nşr. Muhammed b. Abdullâh er-Rûdânî), Rabat 1386/1966, neşreden giriş, s. ye-kh; Muhammed b. Abbas el-Kabbâc, *el-Edebû'l-'Arabî fi'l-Mağribi'l-aḫşâ*, Muhammedîye 1347/1929, II, 60-69; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delîlû mü'erriḫi'l-Mağribi'l-aḫşâ*, Dârülbeyzâ 1960, I, 32, 39, 44, 52, 55, 56, 57, 65, 67, 74, 108, 146, 159, 179, 198, 236, 276, 280; II, 352, 364, 396, 413, 437, 450, 456; a.mlf., *İthâfû'l-mü'tâlî' bi-ve-feyâti a'lâmi'l-karni's-şâliş 'aşer ve'r-râbi'* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, II, 580-581; Abdullâh b. Abbas el-Cirârî, *Min A'lâmi'l-fikri'l-mu'âşir bi'l-'adveteyn: er-Rabâṭ ve Selâ*, Rabat 1391/1971, II, 197-200; a.mlf., *et-Te'rif ve nehḡatühû bi'l-Mağrib fi'l-karni'l-işrin min 1900 ilâ 1972*, Rabat 1406/1985, s. 239-243; Ebû Bekir el-Kâdirî, *Ricâlün 'areftühüm fi'l-mağrib ve'l-meşriḡ*, Dârülbeyzâ 1403/1983, s. 183-209; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 92-93; Muhammed b. Tâvî, *el-Vâfi bi'l-edebî'l-'Arabî fi'l-Mağribi'l-aḫşâ*, Dârülbeyzâ 1404/1984, III, 977-981; el-Muḫtâr es-Sûsî: *ez-Zâkiretül-müste'ade: A'mâlû'n-nedveti'letî nazẓamehâ İttihâdü küt-tâbi'l-Mağrib bi-te'âvün ma'a'l-meclisi'l-beledi li-Medineti Eḡâdir eyyâme 21/22/23 Dicenber 1984*, Dârülbeyzâ 1407/1987; İdrîs b. Mâhi el-Kaytûnî, *Mu'cemû'l-maḫbû'âti'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 173-174; M. İbnü'l-Hâc el-Fâtîmî es-Sülemî, *İs'âfû'l-ihvâni'r-râḡibin bi-terâcimi sülletin min 'ulemâ'i'l-Mağribi'l-mu'âşirîn*, Dârülbeyzâ 1412/1992, s. 284-318; Ahmed-Chouqui Binebine, *Histoire des bibliothèques au Maroc*, Rabat 1992, s. 140-141, 214; Hassan Rachik, "La science est une chasse: aperçu sur la pensée de Mokhtar Soussi", *Penseurs maghrébins contemporains*, Tunis 1993, s. 249-267; Abdürrahim el-Kettânî, *el-Müfid fi terâcimi'ş-şu'arâ' ve'l-üdebâ' ve'l-'ulemâ' ve'l-fuḡahâ'*, Dârülbeyzâ 1421/2000, s. 334-335; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Mu'cemû'l-mu'ellifîne'l-mu'âşirîn: Vefeyâtü 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, II, 710-714; Yûsuf el-Mar'aşlî, *'İḡdû'l-cevher fi 'ulemâ'i'r-rub'i'l-üvev mine'l-karni'l-ḫâmis 'aşer*, Beyrut 1427/2006, II, 1476-1477; el-'Allâme Muhammed el-Muḫtâr es-Sûsî remzû'l-vaṫaniyyeti'l-

ḫâlişa ve mişâlû'l-müfekkiri'l-Mağribi el-aşil: Nedve 'ilmiyye, Rabat 2010; Rızâ İbrâhîm, "es-Sûsî, Muḫtâr", *Mevsû'atü'l-ḫareketi'l-vaṫaniyye ve'l-muḫâeme ve ceyşi'l-tahrîr bi'l-Mağrib*, Rabat 2009, II/4, s. 499-505; Mustafa Nâimî, "İlğ", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1410-23/1989-2002, II, 643; Ömer Efâ, "es-Sûsî, Muhammed el-Muḫtâr", a.e., XV, 5185-5188.

▲ AHMET ÖZEL

SÜHAYM

(سحيم)

Ebû Abdillâh Sühaym Abdü Benî'l-Hashâs el-Esedî el-Uzrî (ö. 40/660'tan önce)

İslâm'ın ilk dönemlerinde yaşayan köle şair.

İslâm'ın gelişinden bir süre önce doğdu. Aslen Habeşli veya Nübyeli bir köle olup Esed b. Huzeyme'nin kollarından Benü'l-Hashâs'ın (b. Nüfâse b. Saîd b. Amr) kölesi olarak onların içinde büyüdü ve Abdü Benî'l-Hashâs diye tanındı. Asr-ı saâdet ve Hulefâ-yi Râşîdîn devirlerini idrak eden Sühaym hem Câhiliye hem İslâm döneminde yaşayan (muḫdram) şairlerdendir. Adının Hayye, lakabının Sühaym olduğu da söylenmiştir. Sühaym kelimesi "kara" anlamındaki "esham"ın küçültme ismidir. Hayye'nin ona daha sonra takılmış bir lakap olması da muhtemeldir. Sühaym'ın Ebû Abdullâh şeklindeki künyesini sadece Muhammed b. Habîb zikretmiştir (*Esmâ'ü'l-muḡtâlin*, s. 272). Bu durumda künyesi başka bir Sühaym'ın künyesiyle karıştırılmış olabilir. Bazı kaynaklarda temiz bir nesebden gelen Temîmlî muḫdram şair Sühaym b. Vesîl er-Riyâhi ile (ö. 60/680'den önce), bazan da Sühaym b. A'raf ve Sühaym b. Mürre ile karıştırılmıştır. Siyah rengi ve çirkinliği dolayısıyla kadınlar tarafından beğenilmediğini, kalbinin ve ahlâkının ise ak olduğunu, siyah rengin âkıl ve edip bir erkek için kusur sayılmaması gerektiğini dile getiren beyitleri vardır (*Divân*, s. 54-55). Kendisiyle görüşen ve şiirlerini beğenen Hz. Peygamber onun, "كنى بالإسلام والشيب ناهيا" (İslâm dini ve ağarmış saçlar insanı kötülükten ve günahlardan alıkoymaya kâfidir) mısraını darbimesel gibi tekrar ederdi. Hz. Ebû Bekir, Resûl-i Ekrem'e bu mısraın aslinin "كنى الشيب والإسلام للمرء ناهيا" şeklinde olduğunu söylemiştir (krş. a.g.e., s. 16). Aslında kullanım ve sıralama bakımından daha uygun görünen Resûlullah'ın nakli, mısraın tashiḡ görmüş şekli olabilir.

Sühaym ile ilgili rivayetler çelişkilidir, dolayısıyla bu rivayetlere dayanarak şai-


rin biyografisini ortaya çıkarmak oldukça güçtür. Tesbit edilebilen tek hadise, Sühaym'ın şiirdeki yeteneği sebebiyle Halife Osman'a takdim edilmek üzere Abdullâh b. Ebû Rebîa tarafından satın alınmasıdır. İbn Sellâm el-Cumahî'nin kaydettiği bir rivayete göre Hz. Osman'a onun şair olduğu söylenmiş, fakat Osman, "Şair köleye ihtiyacım yoktur, çünkü böylesinin karnı doyarsa efendisinin ailesindeki kadınlara gazel söyler, aç kalırsa onları hicveder" diyerek onu kabul etmemiştir (a.g.e., s. 55; Cumahî, I, 92-93; İbn Kuteybe, I, 408; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, XXII, 476, 477; Kütübü, II, 43; Abdülkâdir el-Baḡdâdî, II, 104). Bunun üzerine şair Benü'l-Hashâs'tan eski efendisi Cendel b. Ma'bed'in yanına döndü (Ebû Ubeyd el-Bekrî, s. 720). Cendel'in kızı Umeyre ile yaşadığı, "Yâ'yye"sinde dile getirilen ilişkinin tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. Sühaym'ın Benü'l-Hashâs kabilesinden genç bir kadınla yaşadığı ilişkiye dair haberler yayınlara efendilerinin onu ateşte kızdırılmış demir çubuklarla döverek öldürdüğü nakledilir. İbnü'l-Cevzî bu olayın 37 (657) yılında vuku bulduğunu yazar (*el-Muntaẓam*, V, 142). Diğer bir rivayete göre ise Sühaym bir hendeḡe atılıp odunla yakılarak öldürülmüştür (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, XXII, 479). İbn Sellâm, Sühaym'ı Câhiliye döneminin büyük şairlerinden dokuzuncu tabakaya yerleştirir. Onun şiirleri İbn Sellâm, İbn Kuteybe, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî gibi şair eleştirmenleri tarafından takdir edilmekle birlikte yine onların belirttiğine göre ana dilinin etkisiyle bilhassa konuşmalarında telaffuz hataları yapıyordu. R. Blachère günümüze ulaşan şiirleri üzerinde özlü bir tahlil yapmıştır (bk. bibl.).

Sühaym'ın günümüze ulaşan 240 beyitten ibaret şiirleri kabile şiirleri, aşk şiirleri ve isyan şiirleri olmak üzere üçe ayrılır. Şiirlerinde Esed kabilesinin Yevmü'r-Reşâ' (*Divân*, s. 49) ve Yevmü'l-Livâ (s. 38-39) gibi savaşlarından söz eder. Yine divanın-da Benî Gadîre ve Benî Nasr b. Kuayn kabilelerine övgülerde bulunur (s. 49-50, 51, 52-54). Ancak onun asıl ilgilendiği şiirler aşk şiirleri olup en uzun şiirleri gazelleridir. Sevgilisi Umeyre'ye dair doksan bir beyitlik "Yâ'yye" (s. 16-33), Esmâ'ya dair on altı beyitlik "Dâliyye" (s. 39-42), Meyye'ye dair otuz iki beyitlik "Fâ'yye" (s. 42-48), Süleymâ'ya dair "Dâliyye" (s. 49-50) bunlardandır. Şairin en uzun kasidesi olan "Yâ'yye"si mükemmel kadını tasvir eden duygusal bir övgü şiridir. Bunun yanında kasidelerinin girizgâhında yer alan nesîb kısmı da önemli şiirlerindedir.

Sühaym'ın şiirleri Sibeveyhi, Sa'leb, Zec-câci, İbn Side, İbn Yaîş, İbn Manzûr ve Sü-yûtî gibi eski grammer ve sözlük âlimlerince derlenip şevâhid (örnek) olarak kullanılmıştır. Divanı ilk defa Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ tarafından derlenmiş, daha sonra Ebû'l-Abbas el-Ahvel, Niftâveyh ve İbn Cinnî'nin rivayetleriyle (nüsha/divan) zamanımıza kadar gelmiştir (Sezgin, II/2, s. 310-311; *EP* [İng.], IX, 776). Ahvel ve İbn Cinnî rivayetlerinin Ebû Ubeyde rivayetine dayandığı belirtilir. Sühaym'ın şiirleri üzerine Batı dünyasında da çalışmalar yapılmış, Th. Nöldeke iki kasidesini, K. V. Zetterstéen de iki şiirini yayımlamıştır (bk. bibl.). Divanı ise Abdülazîz el-Meymenî tarafından neşredilmiş (Kahire 1369/1950, 1965), O. Rescher bu neşirden divanı Almanca'ya çevirmiş ve *Beiträge zur arabischen Poesie* adlı çalışması içinde yayımlamıştır (İstanbul 1956-1958, VI/2, s. 30-50). Edebiyat araştırmacısı Orhan Şaik Gökyay, İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi'nde Sühaym'ın divanı üzerine bir mezuniyet tezi hazırlamıştır (Kut, s. 1). M. Hayr el-Hulvânî, *Sühaym 'Abdü Beni'l-Ĥaşhâs: Şâ'irü'l-ğazel ve's-şabve* adıyla hacimli bir inceleme ve eleştiri eseri kaleme almış (bk. bibl.), Ahmed Abdülvâhid, "Sühaym 'Abdü Beni'l-Ĥaşhâs" başlığıyla şairin hayatını, anekdotlarını, otantik ve intihal şiirlerini ele alan bir makale yazmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Sühaym, *Divân* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1369/1950, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-8; Cumahî, *Fuĥûlû's-şu'arâ*, I, 92-96, 172, 187-188; Muhammed b. Habîb, *Esmâ'ü'l-muġtâ-lîn* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, *Nevâdirü'l-maĥ-tûât*, VI içinde), Kahire 1374/1954, s. 272-373; İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve's-şu'arâ* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1966, I, 111, 408-409; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eġâni*, Beyrut 1414-15/1994, XXII, 475-480; Hâlidîyyân, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Muhammed Yûsuf), Kahire 1965, I, 58; II, 19-20, 25, 42, 211, 246; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Simtû'l-le'âli fi şerĥi Emâli'l-Kâli* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1354/1936, s. 720-721; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), V, 141-142; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 121-123; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 42-44; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 163-164; Süyûtî, *Şerĥu şevâhidi'l-Muġni* (nşr. A. Zâfir Kûcân), Beyrut, ts. (Menşûrâtü Dâri mektebeti'l-hayât), I, 325-328; Abdülkâdir el-Baġdâdî, *Ĥizânetü'l-edeb*, I, 258-268; II, 101, 102-106; IV, 429; VI, 383; X, 126; Th. Nöldeke, *Delectus veterum carminum arabicorum*, Berolini 1890, s. 51-52; O. Rescher, *Abriss der arabischen Literaturgeschichte*, Stuttgart 1925, I, 118-119; Brockelmann, *GAL*, I, 37; *Suppl.*, I, 71; R. Blachère, *Histoire de la littérature arabe*, Paris 1964, II, 318-319; Abduh Bedevî, *eş-Şu'arâ'ü's-sûd ve ĥaşâ'işühüm fi's-şîri'l-Arabî*, Kahire 1392/1973, s. 72-89; Sezgin, *GAS* (Ar.), II/2, s. 309-311; Zirikî, *el-Âlâm* (Fet-hullah), III, 79; Günay Kut, *Orhan Şaik Gökyay:*

Hayatı ve Eserleri, Ankara 1989, s. 1; B. Lewis, *Race and Slavery in the Middle East*, Oxford 1990, s. 28-29, 89; M. Hayr el-Hulvânî, *Sühaym 'Abdü Beni'l-Ĥaşhâs*, Beyrut, ts. (Dârü's-şarkî'l-Arabî), tür.yer.; a.mlf., *Sühaym 'Abdü Beni'l-Ĥaşhâs: Şâ'irü'l-ğazel ve's-şabve*, Beyrut, ts. (Dârü's-şark); K. V. Zetterstéen, "Zwei Gedichte des Suheim", *ZA*, XXVI (1912), s. 319-333; Ahmed Abdülvâhid, "Sühaym 'Abdü Beni'l-Ĥaşhâs", *Buĥûşü Külliyyeti'l-ugati'l-Arabiyye*, III/3, Mekke 1405-1406, s. 149-192 vd.; A. Arazi, "Suĥaym", *EP* (İng.), IX, 776-777.  SÜLEYMAN TULÜCÜ

SÜKEYRİC

(bk. SEKİREC).

SÜLEYM b. KAYS

(سليم بن قيس)

Ebû Sâdık Süleym b. Kays
el-Hilâlî el-Âmirî el-Küfî
(ö. 76/695)

Şîa'ya dair temel itikadî dayanaklarla ilgili rivayetlerin atfedildiği tâbiî neslinden Şîi âlimi.

Şîi müellifleri hicretten iki yıl önce (620) doğduğunu naklederse de doğum yeri ve ailesi hakkında bilgi vermezler. Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde 16 (637) yılından önce Medine'ye gittiği rivayet edilen Süleym vaktini daha çok Hz. Peygamber'in sîretini öğrenmeye ayırdı ve İslâm tarihinin Şîiler'ce yapılan yorumunu destekleyici bilgiler topladı. Ayrıca Hz. Ali taraftarı olan Selmân-ı Fârisî, Ebû Zer el-Gıfârî ve Mikdâd b. Esved gibi sahâbilerden hadis dinledi. Hz. Ebû Bekir'in seçimiyle ilgili Sakîfe olayları hakkında Selmân-ı Fârisî, İbn Abbas ve Berâ b. Âzib'den elde ettiği bilgileri bir araya getirdi. Hz. Osman döneminde de söz konusu sahâbilerden hadis öğrenme ve yazma faaliyetini sürdürdü, Hz. Ali'nin hilâfeti zamanında rivayetleri toplayıp nakletti. Cemel ve Siffin savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer alarak savaştı, bu sırada vuku bulan olaylara dair bilgileri kaleme aldı. Yine Şîi kaynaklarına göre bu savaşların ardından, elinde on iki imamın ortaya çıkacağına dair haberlerin yer aldığı risâle bulunan bir hristiyan rahibinin bunu Hz. Ali'ye arzettiğini rivayet etti, ayrıca Ali'ye ait hutbeleri nakletti.

40 (660) yılında Nehrevan'da Hz. Ali'nin Hâricîler'le yaptığı savaşa katılan Süleym b. Kays, Kûfe'ye döndükten sonra halifenin şehid edilmesinden önce yanında bulundu ve vasiyetlerini yazdı. Hz. Ali'nin ölümünün ardından oğulları Hasan ve Hüseyin'in yanında yer alarak onlardan çeşitli rivayetler nakletti, Hz. Hasan'ın Muâviye ile yaptığı

barış antlaşmasına şahit oldu. Süleym'in adının Hz. Hüseyin'in şehid edildiği 61 (680) yılından sonraki olaylarda hiç geçmemesini Şîiler'i tutuklatan Ubeydullah b. Ziyâd'ın hapse attığı kişiler arasında bulunmasına bağlayanlar olmuştur. Onun on iki imamdan Ali Zeynelâbidin ve yedi yaşlarındaki Muhammed el-Bâkır ile görüştüğü; bu sırada zaman zaman Medine'ye gittiği bilinmektedir. 75 (694) yılında Kûfe Valisi Haccâc b. Yûsuf'un Hz. Ali taraftarlarını takip ettirdiği sırada her yerde aranan kişilerden biri de Süleym idi. Hakkında ölüm kararı verildiği için yazdığı kitabı yanına alarak çeşitli yerlerde gizlendikten sonra Şîiraz yakınlarındaki Nevbendicân şehrine gitti. Burada henüz on dört yaşında bir genç olan Ebân b. Ebû Ayyaş ile karşılaştı, iki yıl evinde misafir kaldı, böylece aralarında bir dostluk oluştu. Hz. Ali ve Ehl-i beyt ile onları destekleyen sahâbiler hakkında bildiklerini Ebân'a anlatıp kitabını ona teslim ettikten sonra öldü (*Kitâbü Süleym*, neşredenin girişi, I, 256-302).

İlk yazılı Şîi metni olma özelliği taşıyan (İbnü'n-Nedîm, s. 275; Ebû Abdullah en-Nu'mânî, s. 61), Şîa'nın esaslarını belirlemede temel kaynak kabul edilen ve bazılarıncı "Şîa'nın ebcedi" diye nitelendirilen (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, II, 152-153) ve *Aşlû Süleym*, *Şahîfetü Süleym*, *Kitâbü's-Sakîfe* gibi adlarla da anılan *Kitâbü Süleym*'i "münâvele" yoluyla Süleym b. Kays'tan alıp rivayet eden tek kişi 62 (681) yılında doğup 138 (755) yılında vefat eden Ebân b. Ebû Ayyaş'tır. Şîi âlimlerine göre Süleym b. Kays'ın ölümünün ardından Ebân b. Ebû Ayyaş *Kitâbü Süleym*'in içeriğini insanlara anlatmak amacıyla Basra'ya göç etmiş, orada kitabı Hasan-ı Basrî'ye arz etmiş, o da eserdeki rivayetleri Ali Şîasî'nden duyduğunu söylemiştir. Ebân hacca gittiğinde yanında İbn Ebû Seleme, Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile gibi sahâbilerin bulunduğu İmam Ali Zeynelâbidin'e de *Kitâbü Süleym*'i göstermiş ve içindeki bilgilerin doğru olduğuna dair teyidini alarak eserin Ehl-i beyt mezhebini yansıttığı inancını pekiştirmiş, daha sonra Basra'ya dönmüştür. *Kitâbü Süleym*'in muhtevasını yayma imkânı bulmuş, onu İmam Muhammed el-Bâkır'a okutup teyit ettirmiş, ardından gelenler de onların görüşlerini benimsemiştir.

Şîi müelliflerine göre Ebân bir gece Süleym'i rüyasında görmüş, o da ölümünün yakın olduğunu kendisine bildirmiş ve kitabını Hz. Ali Şîasî'nden birine emanet etmesini istemiştir. Bunun üzerine Ebân eserdeki rivayetleri bazı Şîiler'e nakletmek-